



SPORTDA ILMIY TADQIQOTLAR

ILMIY_NAZARIY JURNAL

2026/03 soni



SPORT • ILM • TARAQQIYOT



I.A.Tursunaliyev
R.M.Matkarimov
F.A.Kerimov
M.X.Mirjamolov
M.O‘.Arziqulov
K.D.Yarashev
D.H.Umarov
O.J.Dadaboyev
J.M.Ishtayev
E.T.Raxmonov
Z.P.Rasulov
Z.G.Gapporov
A.A.Artikov
N.M.Yusupov
Y.Y.Aripov
D.Yu.Tashnazarov
A.U.Xamidjonov
M.M.Azizov
SH.V.Djalalov
N.N.Azizov
D.Y.Egamov
M.R.Yo‘ldashov
SH.M.Nurmatova
S.N.Po‘latov
O.R.Egamberdiyev
D.B.Shaymardonov
B.B.Kipchakov
Sh.S.Ermatov
U.S.Dusanov
O.E.Toshmurodov
F.M.Muradov
O.Z.Pirmatov
E.A.O‘rinboyev
Sh.I.Shadjalilov
L.T.Davlatova
D.N.Raxmatova
B.B.Musayev
Sh.S.Tursunov
Z.X.Yusupova
O.A.Dadabayeva
Y.Y.Maxammadiyeva
A.Akbarov
N.Sh.Bobomuradov
D.B.Mamazoyitov
N.A.Xudayberdiyeva
A.E.Bobomurodov
N.A.Karimov
D.R.Ibodullayev



MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ

I.A.Tursunaliyev – Olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazlaridagi sportchilarni kompleks tayyorlashning ilmiy-metodologik asoslari.....	3
M.X.Mirjamolov - Musobaqaoldi tayyorgarlik jarayonida talaba-yoshlarning jismoniy hamda funksional holatini kompleks baholashga mo‘ljallangan dasturiy ta‘minotni yaratish.....	8
Z.P.Rasulov - O‘zbekistonda sport psixologlari faoliyatini tizimli tashkil etish orqali yuqori malakali sportchilar tayyorlashga erishish shartlari.....	12
M.M. Azizov - Talaba-yosh sportchilarning musobaqa faoliyatiga tayyorgarligini optimallashtirishda funksional diagnostika va raqamli monitoring tizimini ishlab chiqish.....	15
A.Akbarov - Nosport oliy o‘quv yurti talabalarining harakatlanish faolligi va sog‘lom turmush tarzi ko‘rsatkichlarini oshirish.....	19
C.A.Эштаев - Анализ влияния структурированного обучения гимнастическим упражнениям на динамику спортивно-технической подготовленности гимнастов различной квалификации.....	22
Z.S.Artiqov - Belbog‘li kurashchilarning texnik-taktik usullarni rivojlantirishda jismoniy sifatlarining o‘rni.....	28
D.Yu.Tashnazarov - Yunon-rum kurashida raqibining qo‘l va belidan ushlab oshirib tashlash texnik harakatlarining biomekanik asoslari.....	31
Sh.G‘.Xasanov - 11–14 yoshli bokschi qizlarning tezkor-kuch sifatini rivojlantirishda mahalliy va xorijiy metodik yondashuvlarning qiyosiy tahlili.....	35
B.D.Ergashov - Belbog‘li kurashda texnik usullarini bajarish samaradorligini oshirishda kuch turlari va chidamlilikning o‘rni.....	39
Sh.S.Tursunov - Musobaqa davrida yuklamalarni rejalashtirish va boshqarish.....	43
N.A.Karimov - Yengil atletika sport turlariga sportchilarni istiqbolli saralashning nazariy va amaliy asoslari.....	47
O.A.A‘zamxonov - O‘quvchi qizlarni olimpiya ruhida tarbiyalashni takomillashtirish yo‘llari.....	50
J.Sh.Jammatov - Yuqori malakali gandbolchilarni ko‘p yillik tayyorlashning ilmiy-pedagogik asoslari.....	53
B.Q.Subanova - Maxsus va inklyuziv ta‘lim sharoitida eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning metodik asoslari.....	58
A.U.Xamidjonov, M.K.Mamatova - Zamonaviy uskunalar yordamida sportchilar harakatlarini analitik tahlil qilish va innovatsion qurilmalarni ishlab chiqish.....	64
M.M.Azizov, M.O.Qurbonov - 10–12, 13–15, 16–18 yoshli futbolchilarni jismoniy, funksional va yelka kuchini rivojlantirish metodikasi.....	68
S.E.Qodirov, K.S.Shodiyeva - O‘quv mashg‘ulot guruhidagi dzyudochilarni chidamliligini oshirish samaradorligi.....	71
J.A.Kubitdinov, M.O Eshnazarova - Boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi yosh dzyudochilarda egiluvchanlik sifatini oshirishning ilmiy-pedagogik jihatlari.....	74
D.N.Raxmatova, M.Y.Yusupova - Paradzyudochilarda rivojlangan chidamlilik jismoniy sifatini takomillashtirish uslubiyati.....	77



sport maktablari va olimpiya zaxirasi ixtisoslashtirilgan bolalar-o'spirinlar maktablari uchun dastur. – Toshkent, 2023. – B. 10–95.

15. Isroilov R.I. Gandbolni o'rgatish metodikasi: o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2023. – B. 15–120.

16. Tulaganov Sh.F. O'zbekiston Respublikasi yoshlar terma jamoasi gandbolchilarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari // Sportivnye igrы. – 2022. – № 2. – B. 34–39.

17. Mo'minov A.Sh. Musobaqa oldi davrida malakali markaz o'yinchilarini hujumdagi texnik-taktik harakatlarini takomillashtirish // Fan-Sportga. – 2024. – № 7. – B. 17–22.

18. Платонов В.Н., Большакова И.В. Форсирование многолетней подготовки спортсменов и Юношеские Олимпийские игры // Наука в олимпийском спорте. – 2013. – № 4. – С. 37–42.

19. Wagner H., Finkenzeller T., Würth S., von Duvillard S.P. Individual and team performance in team-handball: A review // Journal of Sports Science and Medicine. – 2014. – Vol. 13, No. 4. – P. 808–816.

20. Abduraxmonov S. Gandbol sport turini rivojlantirishning dolzarb masalalari // Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya va praktika. – 2023. – № 2(25). – B. 95–98.



Muallif bilan bog'lanish uchun:
Email: barnosubanova63@gmail.com

AJTSMQTMOI Adaptiv jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi kafedrası mudiri p.f.b.f.d. (PhD), dotsent

B.Q. Subanova

Toshkent, O'zbekiston

MAXSUS VA INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI ADAPTIV KORREKSION-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING METODIK ASOSLARI

Аннотация

В настоящее время в процессе совершенствования системы образования особую актуальность приобретает проблема адаптивной коррекционно-педагогической поддержки детей с нарушением слуха в условиях специального и инклюзивного образования. Несмотря на то, что многолетние исследования ученых XX века и опыт развитых стран подтверждали эффективность обучения детей с особыми образовательными потребностями в специальных образовательных учреждениях, современные педагогические подходы подчеркивают необходимость их интеграции в инклюзивную образовательную среду. В статье раскрывается значение поддержки детей с нарушением слуха на основе их индивидуальных особенностей, создания адаптивной образовательной среды, а также методических рекомендаций и практических мер, направленных на повышение эффективности образования.

Ключевые слова: адаптивное образование, инклюзивное образование, специальное образование, коррекционно-педагогическая поддержка, дети с нарушением слуха, особые образовательные потребности, дифференцированный подход, социальная адаптация, педагогические технологии, коррекционно-развивающая деятельность.

Annotation

Bugungi kunda maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. XX asr olimlarining ko'p yillik tadqiqotlari hamda rivojlangan davlatlar tajribasida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni maxsus ta'lim muassasalarida o'qitish samarali deb e'tirof etilgan bo'lsa-da, zamonaviy pedagogik yondashuvlar ularni inklyuziv ta'lim muhitiga integratsiya qilish zaruratini ko'rsatmoqda. Maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni individual xususiyatlari asosida qo'llab-quvvatlash, adaptiv ta'lim muhitini yaratish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar va amaliy chora-tadbirlarning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: adaptiv ta'lim, inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, alohida ta'lim ehtiyojlari, differensial yondashuv, ijtimoiy moslashuv, pedagogik texnologiyalar, korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat.

Today, the issue of adaptive correctional and pedagogical support for children with hearing impairments in special and inclusive educational settings is becoming increasingly important in the process of improving the education system. Although many years of research by 20th-century scientists and the experience of developed countries recognized the effectiveness of teaching children with special educational needs in specialized institutions, modern pedagogical approaches emphasize the necessity of integrating them into inclusive educational environments. The article highlights the importance of supporting children with hearing impairments based on their individual characteristics, creating an adaptive educational environment, and implementing methodological recommendations and practical measures aimed at increasing the effectiveness of education.

Keywords: adaptive education, inclusive education, special education, correctional and pedagogical support, children with hearing impairments, special educational needs, differentiated approach, social adaptation, pedagogical technologies, correctional-developmental activity.

Tadqiqotning dolzarbligi. Bugungi kunda maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olish jarayonida individual imkoniyatlari, psixofiziologik xususiyatlari va kommunikativ ehtiyojlarini inobatga olgan holda samarali pedagogik muhit yaratish, ularning ijtimoiy

moslashuvi hamda jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, adaptiv va inklyuziv ta'lim tizimi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning intellektual, nutqiy, ijtimoiy hamda kommunikativ rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Xususan, rivojlangan davlatlarda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish orqali ularning mustaqil hayotga tayyorlanishi,



tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishi hamda ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, adaptiv pedagogik texnologiyalar va korreksion-rivojlantiruvchi metodlarning qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash hamda ularning sifatli ta'lim olishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, maxsus ta'lim muassasalari va umumta'lim maktablarida

inklyuziv ta'limni joriy etish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirish, adaptiv o'quv dasturlarini ishlab chiqish va korreksion-pedagogik xizmatlarni takomillashtirish masalalariga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlashning metodik asoslarini ishlab chiqish, ta'lim jarayonini individual ehtiyojlarga moslashtirish hamda samarali pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

O'zbekistonda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv va maxsus ta'lim sharoitida adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlashning rivojlanish bosqichlari

T/r	Yil / davr	Amalga oshirilgan yo'nalish	Tashkiliy mexanizm	Erishilgan natijalar va adaptiv samaradorlik
1.	2017 2018	Inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha dastlabki tajriba bosqichi	Ayrim umumta'lim maktablarida tajriba sinflari ochildi	Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga kiritish bo'yicha dastlabki adaptiv tajribalar shakllandi
2.	2019	Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi va huquqiy asoslarni kuchaytirish	Ta'lim siyosati darajasida inklyuziv yondashuv muhokamasi kengaytirildi	Korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurati rasman e'tirof etildi
3.	2020 2021	Masofaviy adaptiv ta'lim tajribasi (pandemiya davri)	Onlayn platformalar va multimodal o'quv resurslari joriy etildi	Vizual va raqamli moslashtirilgan materiallar orqali ta'lim uzluksizligi ta'minlandi
4.	2022	Resurs pedagoglar tizimini rivojlantirish	Inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarlik kurslari kengaytirildi	Adaptiv korreksion yordam sifati oshdi, individual yondashuv kuchaydi
5.	2023	Inklyuziv sinflar tarmog'ini kengaytirish	Umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflar soni oshirildi	Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi kuchaydi
6.	2024	Inklyuziv ta'limni modernizatsiya qilish bosqichi	O'quv dasturlarini moslashtirish va metodik ta'minot yangilandi	Korreksion-rivojlantiruvchi texnologiyalar samaradorligi oshdi
7.	2025	Raqamli adaptiv ta'lim tizimini joriy etish	Raqamli platformalar va elektron resurslar keng tatbiq etildi	Individual o'quv trayektoriyalari shakllandi, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun moslashuv kuchaydi
8.	2026	Inklyuziv ta'limda adaptiv korreksion-pedagogik tizimni milliy darajada standartlashtirish	Yagona metodik platforma va resurs markazlar tizimi kengaytirilmoqda	Adaptiv ta'lim texnologiyalari (vizual, gest, raqamli yondashuvlar) to'liq integratsiyalashadi, ijtimoiy moslashuv va ta'lim sifati sezilarli oshadi

Mustaqillik yillaridan so'ng O'zbekistonda maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayon ularning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash hamda kommunikativ va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar asosan maxsus va inklyuziv ta'lim muassasalarida ko'rgazmali, vizual va multimodal yondashuvga asoslangan

ta'lim jarayoniga jalb etilmoqda. Biroq mavjud amaliyotda korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash asosan cheklangan metodik vositalar doirasida amalga oshirilayotgani sababli, adaptiv ta'lim texnologiyalarini kengaytirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun samarali natijalarga erishishda individual yondashuvga asoslangan adaptiv korreksion tizim, resurs pedagoglar faoliyati hamda inklyuziv sinf muhitining moslashtirilishi muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, vizual kommunikatsiya, imo-ishora tili va



raqamli o'quv resurslaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, inklyuziv ta'lim muhitida metodik asoslarni kengaytirish hamda individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish bugungi kun pedagogik amaliyotining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi. Maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, xalqaro va milliy ilg'or tajribalar asosida ularning ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, individual ehtiyojlarga moslashtirilgan o'quv muhitini yaratish hamda inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari. Maxsus va inklyuziv ta'lim muassasalarida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mavjud adaptiv korreksion-pedagogik yondashuvlarni o'rganish, ularning amaliy samaradorligini tahlil qilish hamda takomillashtirish yo'llarini aniqlash.

- Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim ehtiyojlarini inobatga olgan holda yangi adaptiv pedagogik texnologiyalarni (vizual, multimodal, kommunikativ va raqamli yondashuvlar) joriy etish imkoniyatlarini o'rganish.

- Inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish jarayonini tashkil etish (integratsiya modeli) va uning samaradorligini aniqlash.

- Hududlardagi maxsus maktablar, inklyuziv sinflar va resurs markazlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar (defektologlar, surdopedagoglar, resurs o'qituvchilar)ning kasbiy tayyorgarligi va metodik kompetentligini tahlil qilish.

- Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishga xizmat qiluvchi korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning uslubi. Tadqiqot jarayonida maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan kompleks o'rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini inklyuziv ta'lim

konsepsiyasi, surdopedagogika va korreksion pedagogika nazariyalari tashkil etdi.

Tadqiqot davomida eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar, surdopedagoglar, defektologlar, resurs o'qituvchilar, sinf rahbarlari hamda ota-onalar ishtirokida maxsus ishlab chiqilgan anketa so'rovnomalari o'tkazildi. Ushbu so'rovnomalor orqali inklyuziv ta'lim jarayonida bolalarning o'quv faoliyatiga moslashuvi, kommunikativ imkoniyatlari hamda adaptiv pedagogik qo'llab-quvvatlash darajasi tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqot doirasida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tahsil olayotgan maxsus maktablar, inklyuziv sinflar va resurs markazlarining amaldagi faoliyati o'rganildi. Bunda ularning surdopedagogik va korreksion metodlar bilan ta'minlanganlik darajasi, vizual va multimodal o'qitish vositalaridan foydalanish holati hamda adaptiv ta'lim muhitining tashkil etilishi tahlil qilindi.

Tadqiqotda kuzatish, qiyosiy tahlil, suhbat (intervyu), anketa so'rovi hamda pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar asosida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim jarayonida adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Maxsus va inklyuziv ta'lim tizimida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni ularning ta'limga integratsiyasi, ijtimoiy moslashuvi hamda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun yaratilgan adaptiv ta'lim va sport-reabilitatsiya tizimlari ularning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro Maxsus Olimpiada (Special Olympics International) tajribasi inklyuziv yondashuv asosida tashkil etilgan eng yirik adaptiv sport va ijtimoiy integratsiya tizimlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim 1968-yildan boshlab rivojlanib, alohida ta'lim ehtiyojiga ega shaxslarning jamiyatga integratsiyasini sport vositasida ta'minlashga xizmat qilib kelmoqda. Mazkur modelda qo'llanilayotgan metodik yondashuvlar, xususan, divizionlash (teng imkoniyatli guruhlash), moslashtirilgan qoidalar, hamda Unified Sports (birlashgan sport) tamoyillari eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ham adaptiv ta'lim va reabilitatsiya jarayonlarida muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.



Tahlillar shuni ko'rsatadiki, divizionlash prinsipi asosida tashkil etilgan faoliyatlarda ishtirokchilar individual imkoniyatlariga ko'ra guruhlanadi, bu esa raqobat muhitining adolatli bo'lishini ta'minlaydi va bolaning motivatsiyasini oshiradi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun esa bu yondashuv ta'lim jarayonida psixologik bosimni kamaytirish va o'ziga ishonchni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Moslashtirilgan (adaptiv) o'qitish va soddalashtirilgan qoidalar tizimi esa korreksion-pedagogik jarayonning asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Bunda vizual, imo-ishora va multimodal kommunikatsiya vositalaridan foydalanish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi.

Shuningdek, Unified Sports (birlashgan sport) modeli inklyuziv ta'limning amaliy ifodasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu modelda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar sog'lom

tengdoshlari bilan bir jamoada faoliyat yuritadi, bu esa ularning ijtimoiy integratsiyasi, kommunikativ ko'nikmalari va jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

O'zbekiston Respublikasida 1999-yildan boshlab maxsus olimpiada harakatida ishtirok etish tajribasi shakllanib kelmoqda. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, mamlakatimizda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar asosan cheklangan sport va adaptiv yo'nalishlarda ishtirok etib kelmoqda. Biroq mavjud tajriba ularning ta'lim va rehabilitatsiya jarayonida sport va harakat faoliyatining ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, tahlillar inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun adaptiv korreksion-pedagogik yondashuvlarni kengaytirish, vizual va raqamli kommunikatsiya vositalarini joriy etish hamda Unified Sports kabi integratsion modellarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish zarurligini ko'rsatmoqda.

Maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi (yo'nalishlar va amaliy holat)

T/r	Adaptiv korreksion-pedagogik yo'nalishlar	Inklyuziv ta'lim sharoitida amaliy qo'llanilishi
1.	Vizual o'qitish texnologiyalari	Darslarda rasm, sxema, piktogramma va grafik materiallardan foydalanish
2.	Imo-ishora tili (kommunikativ yondashuv)	O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi asosiy muloqot vositasi sifatida qo'llash
3.	Labdan o'qish (lip-reading)	Nutqni vizual idrok etish orqali tushunishni rivojlantirish
4.	Individual ta'lim dasturi (ITD)	Har bir bolaning eshitish darajasiga moslashtirilgan o'quv reja tuzish
5.	Resurs pedagog yordami	Inklyuziv sinflarda maxsus pedagog (surdopedagog) qo'llab-quvvatlashi
6.	Multimodal yondashuv	Eshitish, ko'rish va amaliy faoliyatni birlashtirgan o'qitish usuli
7.	Moslashtirilgan baholash tizimi	Test va topshiriqlarni soddalashtirish va vizual shaklda berish
8.	Ota-ona bilan hamkorlik	Uy sharoitida nutq va kommunikatsiyani rivojlantirishga ko'maklashish
9.	Ijtimoiy integratsiya	Sog'lom tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil etish
10.	Psixologik qo'llab-quvvatlash	Bolaning o'ziga ishonchini oshirish va stressni kamaytirish

Maxsus va inklyuziv ta'lim tizimida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish hamda ularning ta'lim jarayoniga samarali integratsiyasini ta'minlash bo'yicha mamlakatimizda bir qator muhim strategik chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 8-noyabrdagi PQ-389-son qarori doirasida nogironligi bo'lgan shaxslarni, jumladan eshitish va kognitiv rivojlanishda cheklanishlari mavjud bolalarni ta'lim, rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv jarayonlariga keng jalb etish bo'yicha tizimli mexanizmlar yo'lga qo'yildi.

Mazkur qaror ijrosi asosida inklyuziv ta'lim muassasalarida adaptiv korreksion-pedagogik yondashuvlarni bosqichma-bosqich joriy etish, resurs pedagoglar faoliyatini kengaytirish hamda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish tizimi takomillashtirilmoqda. Ushbu jarayon ularning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, maxsus va inklyuziv ta'lim sohasida faoliyat yurituvchi pedagog-kadrlar, xususan surdopedagoglar, defektologlar hamda resurs o'qituvchilarni tayyorlash va qayta



tayyorlash tizimi ham sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 14-oktabrdagi 599-son qaroriga muvofiq, adaptiv ta'lim va korreksion pedagogika yo'nalishida mutaxassislar tayyorlash institutsional asosda yo'lga qo'yilib, bugungi kunga qadar yuzlab pedagog kadrlar maxsus sertifikatlariga ega bo'lgan.

Pedagogik jarayon samaradorligini oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim muassasalarida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlovchi o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini

rag'batlantirish tizimi ham takomillashtirilmoqda. Bu esa korreksion-pedagogik jarayon sifatini oshirish, individual yondashuvni kuchaytirish hamda o'quvchilarning ta'limga moslashuv darajasini yaxshilashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun zamonaviy raqamli, vizual va multimodal ta'lim resurslarini joriy etish, ularni inklyuziv muhitga bosqichma-bosqich integratsiya qilish hamda ijtimoiy moslashuvini ta'minlash bugungi kunda ustuvor ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

(3-jadval)

Inklyuziv ta'limda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar va ularning korreksion-pedagog-trenerlarini davlat tomonidan rag'batlantirish tizimi (adaptiv yondashuv)

T/r	Natija darajasi va ko'rsatkich turi	O'quvchi (eshitishida nuqsoni bo'lgan bola) uchun rag'bat	Korreksion-pedagog surdopedagog uchun rag'bat
1.	Yakuniy bosqich (inklyuziv ta'limni to'liq o'zlashtirish)		
2.	A'lo darajada ijtimoiy va akademik moslashuv	10 000 shartli birlik / mukofot	5 000 shartli birlik
3.	Yuqori darajada kommunikativ rivojlanish (imo-ishora + nutq integratsiyasi)	5 000 shartli birlik	2 500 shartli birlik
4.	Mustaqil ta'lim va o'zini boshqarish ko'nikmalari shakllanishi	2 500 shartli birlik	1 500 shartli birlik
5.	O'rta bosqich (individual korreksion rivojlanish)		
6.	Vizual o'qitish va labdan o'qish malakasining rivojlanishi	5 000 shartli birlik	2 500 shartli birlik
7.	Kommunikativ faollik va darsdagi ishtirok darajasi oshishi	3 000 shartli birlik	1 500 shartli birlik
8.	Individual ta'lim dasturi (ITD) bo'yicha barqaror o'sish	2 000 shartli birlik	1 000 shartli birlik
9.	Boshlang'ich bosqich (adaptatsiya jarayoni)		
10.	Inklyuziv muhitga moslashish va ijtimoiy faollik boshlanishi	1 000 shartli birlik	500 shartli birlik

Maxsus va inklyuziv ta'lim tizimida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish bo'yicha respublikamizda bir qator normativ-huquqiy asoslar shakllantirilgan bo'lsa-da, amaliyotda ushbu yo'nalishning tizimli rivojlanishini talab etuvchi qator dolzarb muammolar saqlanib qolmoqda. Asosiy ilmiy-amaliy vazifa — inklyuziv ta'lim muassasalarida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydigan adaptiv korreksion-pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish hamda ularni ilmiy asosda takomillashtirishdan iboratdir.

Mazkur yo'nalishda Xalqaro tajriba va milliy amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ta'lim jarayoniga

samarali integratsiya qilish uchun quyidagi ilmiy-amaliy vazifalarni amalga oshirish zarur:

Birinchidan, respublikamizdagi maxsus maktablar, inklyuziv ta'lim muassasalari va resurs markazlarida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlovchi mutaxassislarga (surdopedagoglar, defektologlar, resurs o'qituvchilar) bo'lgan real ehtiyojni monitoring asosida aniqlash lozim. Ushbu ehtiyojdan kelib chiqib, korreksion-pedagogik faoliyatni olib boruvchi kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, ayniqsa imo-ishora tili, labdan o'qish va multimodal o'qitish metodikasi bo'yicha ularning kompetensiyalarini rivojlantirish zarur.

Ikkinchidan, inklyuziv ta'limda faoliyat yuritayotgan pedagog va mutaxassislarni xalqaro tajribaga asoslangan zamonaviy adaptiv metodikalar bilan tanishtirish hamda ularning



malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda vizual o'qitish texnologiyalari, raqamli ta'lim resurslari va individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim. Shu bilan birga, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish va ta'lim muassasalarini ular bilan ta'minlash talab etiladi.

Uchinchidan, inklyuziv ta'limda "Birlashgan ta'lim" (Unified inclusive learning) tamoyillarini kengaytirish, ya'ni eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish tizimini rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Bunda o'qituvchilarning korreksion-pedagogik yondashuvi, differensial ta'lim strategiyalari va individual reabilitatsiya dasturlari asosiy metodik baza sifatida xizmat qiladi.

To'rtinchidan, yangi joriy etilayotgan adaptiv ta'lim texnologiyalarini samarali amalga oshirish uchun oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlarida surdopedagogika hamda inklyuziv ta'lim integratsiyasiga asoslangan ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish lozim. Bu esa eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonidagi moslashuv darajasini oshirish, ularning ijtimoiy integratsiyasini tezlashtirish hamda mustaqil hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

Shundan kelib chiqib eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi va u kadrlar tayyorlash, metodik ta'minot, individual yondashuv hamda ilmiy innovatsiyalar uyg'unligiga asoslanishi zarur.

Xulosa. Maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi ularning kognitiv, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu yondashuv eshitishida cheklanishi bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishini ta'minlash, ularning o'quv materiallarini idrok etish imkoniyatlarini kengaytirish hamda mustaqil kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adaptiv korreksion-pedagogik tizim, xususan, vizual o'qitish texnologiyalari, imo-ishora tili, labdan o'qish, multimodal ta'lim yondashuvlari hamda individual ta'lim dasturlarining joriy etilishi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning inklyuziv muhitga moslashuvini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu jarayon ularning psixologik

barqarorligini mustahkamlash, ijtimoiy faolligini oshirish va tengdoshlar bilan samarali muloqotga kirishish imkoniyatini kengaytiradi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan normativ-huquqiy bazaning takomillashtirilishi, resurs markazlar faoliyatining kengaytirilishi hamda surdopedagog kadrlar tayyorlash tizimining rivojlanishi ushbu yo'nalishning ilmiy-amaliy asoslarini mustahkamlab bormoqda.

Kelgusida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun adaptiv korreksion-pedagogik texnologiyalarni yanada takomillashtirish, raqamli va vizual ta'lim resurslarini keng joriy etish hamda individual reabilitatsiya va ta'lim dasturlarini rivojlantirish inklyuziv ta'lim samaradorligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 8-noyabrda PQ-389-son qarori "Nogironligi bo'lgan shaxslarni ta'lim, reabilitatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.11.2024-y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 14-oktabrdagi 599-son qarori "Inklyuziv ta'lim va adaptiv korreksion-pedagogik tizim mutaxassislarini tayyorlashni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 15.10.2022-y.
3. L.R.Muminova, M.U.Hamidova, Oligofrenopedagogika: aqliy va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. Sh.X.Isroilov, B.B.Ma'murov Inklyuziv ta'lim va korreksion-pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nodirabegim, 2022.
5. S.A.Olimov Adaptiv pedagogika va inklyuziv ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.
6. L.R.Mo'minova Surdopedagogika asoslari (eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limi). – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.
8. Special Education Needs and Inclusive Education: UNESCO Guidelines. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.